Smiljana Zrilić, Katarina Ivon i Slavica Vrsaljko
Sveučilište u Zadru, Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja

UDK 373.5(497.581.1 Arbanasi):05
050:37] (497.581.1 Arbanasi)“1884/1889“
Primljeno: 1. listopada 2009.
Prihvaćeno: 30. studenoga 2009.
Pregledni članak

DOPRINOS PEDAGOŠKOG ČASOPISA *ZORA* (1884. – 1889.) STRUČNOM USAVRŠAVANJU UČITELJA

U radu je predstavljen časopis Zora, prvi pedagoški časopis u Dalmaciji čiji je izdavač bila Učiteljska škola u Arbanasima, a izlazio je u vremenu od 1884. do 1889. godine[1]*. Ovo su bile godine procvata hrvatskog jezika, tiskanjem novina i časopisa, a Dalmacija je po tome među prvim našim pokrajinama. U to je vrijeme tiskano preko 200 novina i časopisa, a polovina je bila na hrvatskom jeziku. Zadar je u 19. stoljeću bio ne samo političko, nego i najvažnije kulturno središte Dalmacije. Po broju periodičkih publikacija koje izlaze Zadar je odmah nakon Zagreba. Značaj Zore očituje se u izboru najsuvremenijih tema vezanih za odgoj, a uvelike je pomogla stručnom usavršavanju učitelja toga vremena. U ovom radu su izdvojene neke od najinteresantnijih pedagoških tema o kojima se pisalo u stalnim rubrikama Zore, s posebnim osvrtom na njih iz današnje perspektive. Brojne teme iz pedagogije, metodike i psihologije, te primjeri obrade školskih satova karakteriziraju časopis kao i svojevrsni priručnik učiteljima za rad u nastavi, ali i pomoć roditeljima u školskom i obiteljskom odgoju, te širenju i upoznavanju tada suvremene znanosti i opće kulturnih postignuća. Već tada je bilo jasno kako obrazovanje za učiteljski poziv zahtijeva permanentno stručno usavršavanje i cjeloživotno učenje, a u nedostatku literature ovaj časopis je bio od iznimnog značaja. Prvenstveno zbog suvremenog pristupa brojnim temama koje su vezane uz interakcijski odnos svih sudionika odgojno-obrazovnog procesa, dajući pri tom prednost odnosu učitelja s učenicima, ali i s njihovim roditeljima.*

Ključne riječi: *Učiteljska škola u Arbanasima, časopis Zora, pedagoške teme, kompetencije učitelja, stručno usavršavanje učitelja*

Uvod

Devetnaesto je stoljeće ključno razdoblje u stvaranju hrvatskog nacionalnog identiteta, slična previranja prolazili su svi europski narodi, a krajnji cilj trebao je biti formi-

[1] Originalni primjerci časopisa sačuvani su u Povijesnom arhivu u Zadru.

ranje modernih nacija. U cijelom tom procesu vrlo značajnu ulogu odigrala su glasila ili časopisi koji su vjerno oslikavali društvenu, političku, ekonomsku i kulturnu situaciju. Često su zrcalila određene ideološke stavove, vjerno prateći uvjerenja određenih skupina okupljenih oko iste ideologije. S druge strane, često im je primarni cilj bio podučiti i obrazovati narod. Također treba naglasiti kako upravo u 19. stoljeću književnosti i obrazovnoj literaturi ozbiljno konkurira novinstvo. Isto tako u Dalmaciji 19. stoljeća postojale su društvene kategorije koje su imale iznimno značenje upravo za navedeno razdoblje. U prvom redu to je nacionalni identitet koji se očitovao kroz upotrebu jezika, religiju, ali i obrazovanje, narodnu poduku i školstvo.

Nakon pada apsolutizma, u vrijeme druge faze narodnog preporoda, u Dalmaciji je nastupila otvorenija borba za narodnu riječ koju su predvodili pripadnici Narodne stranke. Tih godina narodnjaci "započinju strpljivu kampanju slavenizacije javnog i političkog života Dalmacije odozdo, obilježenu populističkim i socijalnim kontekstom" (Vrandečić, 2002). Osim pokretanja lista *Il Nazionale*, otvaranja čitaonica u kojima se nude tečajevi hrvatskog jezika, pobjedom narodnjaka smatramo i otvaranje Ilirske preparandije u Arbanasima 1866. godine. Ministarstvo javne nastave u Beču je 1864. godine donijelo odluku da dalmatinska vlada osnuje posebnu školu u kojoj će odgajati djecu sa sela (samo muškarce) za učiteljske pripravnike, a škola je, kako se navodi (Foretić, 1956), nakon dosta polemike smještena izvan Zadra – u Arbanasima[2]. U studenom 1866. godine započela je s radom pod nazivom "Ilirska preparandija"[3]. Preparandiju je od njenog osnutka pa do zatvaranja 1921. godine pohađao velik broj arbanaške djece. Škola je imala odjeka među pukom i svi su je podržavali, a posebno sve one koji su je željeli pohađati. Tako je u pola stoljeća svoga djelovanja ova škola dala mjestu u kojem je djelovala oko 880 mladih učitelja. Preko stotinu njih se bavilo književnošću ili su bili suradnici u novinama, više od 20 su bili školski nadzornici, jedan je doktorirao i postao sveučilišni profesor (Obad, 1997). Maturanti Arbanaške škole predstavljali su prve glasnike kulture i pismenosti, ali i širenja hrvatskog jezika.[4] Za samo mjesto navedena škola je imala posebni značaj. U njoj su budući učitelji, pored redovitih školskih predmeta, imali i praktičan dio nastave u školskom vrtu kako bi, kada dođu u zaostala sela, osim opismenjavanja unapređivali i poljoprivredu. Do osnivanja ove učiteljske škole u Dalmaciji nije postojala škola za obrazovanje učitelja, većinom su se provodili tečajevi u trajanju od nekoliko mjeseci. Također je vrlo značajno da se nastava u školi izvodila na ilirskom (hrvatskom) jeziku, što ranije nije bio običaj.

---

[2] Škola je smještena izvan grada kako *seoska djeca ne bi podlegla lagodnom gradskom životu.* Danas su Arbanasi dio grada udaljen oko 1 km od centra.

[3] Godine 1872. mijenja naziv u Muško učiteljište – postaje trogodišnja, a od 1904.-1921. Škola se zove Muški preparandij – postaje četverogodišnja. U tekstu se spominje i kao Arbanaška škola, te Učiteljska škola u Arbanasima, jer se tako navodi u citiranoj literaturi.

[4] Tako je ostalo zabilježeno da je nakon zatvaranja škole Marko Baničević, učenik škole, zapisao: "Plovili smo Zadarskim kanalom u to rano sparno jutro. Vidljivost bijaše slaba, tako da nam je silueta Zadra brzo nestala iz vida. Posljednje što smo vidjeli, bila je silueta naše škole, te stare, drage nam zgrade, u kojoj smo učili, da Zadar nije Zara, da je on dat "Zadar" našem knezu i da je on naš, a ne tuđi. *Vjerovali smo i tada, da ćemo se vratiti u njega…"*

Arbanaška škola dala je i prvi pedagoški list u Dalmaciji, *Zoru*, koja izlazi u razdoblju od 1884. do 1889. Uz brojne vanjske suradnike, autori i urednici stalnih rubrika časopisa bili su učitelji arbanaške škole. Oni su pokretači svekolikog razvoja na ovim prostorima, a bitan segment njihovog javnog djelovanja je suradnja i u drugim zadarskim novinama i časopisima krajem 19. i početkom 20. stoljeća (Bacalja, 1997). Važnost lista za dalmatinsku prosvjetu je neizmjerna te se već u samom imenu očituje njegova preporodna orijentacija. Naime, imena svih preporodnih listova trebala su simbolizirati buđenje nacionalne svijesti, koja se u slučaju pedagoškog časopisa *Zora* zrcalila u brizi za obrazovanje i prosvjetu. Vrlo je bitna činjenica da su Dalmatinci više od četrdeset godina bili odgajani u nenarodnom duhu, najprije pod vlašću Francuza, a zatim Austrije koja je jednostavno nametala taj jezik na svim razinama javnog i društvenog života. Iz toga proizlazi kako je Ilirski preparandij sa svojim pedagoškim listom predstavljao vrlo bitnu kariku u lancu neprekidne borbe za hrvatski jezik kroz cijelo 19. stoljeće.

Kako bi se analiza određenog časopisa valjano provela, bez obzira na njegovo sadržajno usmjerenje, časopis se mora promatrati unutar društvene, političke, ekonomske i kulturne datosti, njegova sadržajna analiza mora se uklopiti u dijakronijski tijek. Treba sagledati povijesne, političke i kulturne prilike Zadra u 19. stoljeću kako bi prvi pedagoški časopis u Dalmaciji dobio svoje zasluženo mjesto.

Povijesne i političke prilike u Zadru u 19. stoljeću

Početkom 19. stoljeća Zadrom vlada Austrija, godine 1806. Francuzi preuzimaju vlast i u tom kratkom razdoblju vladavine unose u Dalmaciju zapadni duh, modernizirajući upravu i sudstvo te poklanjajući posebnu pozornost prosvjetnoj i gospodarskoj izobrazbi naroda.

U prilog tome možemo spomenuti kako u razdoblju francuske vlasti od 1806. do 1813. u Zadru izlaze prve novine na hrvatskom jeziku *Kraljski Dalmatin*, zatim se otvara licej u Zadru, koji je bio prvo građansko sveučilište, osniva čitaonica te se tiskaju brojne knjige na hrvatskom jeziku. Međutim, već 1814. Austrija ponovno uspostavlja svoju vlast u Dalmaciji te je održava do raspada Monarhije, točnije do 1918. godine. Talijanski jezik kao službeni uvodi se 1816. u sve dalmatinske srednje škole.

Nacionalna se svijest u Zadru budi već na samom početku hrvatskog narodnog preporoda, a svoj opipljiv oblik dobiva 1844. kada Ante Kuzmanić pokreće *Zoru dalmatinsku*. Razdoblje izlaženja *Zore dalmatinske* označava pripremnu fazu preporodnog pokreta u Dalmaciji. Treba spomenuti niz kulturnih akcija koje se tih godina provode u Zadru; osnivanje Ilirske čitaonice 1847. i društva *Slavjanska lipa* za Dalmaciju 1849. godine, te 1848. poticaj osnivanju Matice dalmatinske, što će se odgoditi tek 1862. godine. Sve to donosi Zadru vodeću ulogu u buđenju nacionalne svijesti u Dalmaciji. Bachov apsolutizam prekida ovaj preporodni ushit. To desetogodišnje razdoblje karakterizira književna stagnacija koja je zahvatila cijelu Hrvatsku, a osobito snažno se odrazila u Dalmaciji. Od 1853. u dalmatinske škole uz talijanski jezik kao obvezni uvodi se i njemački. Šezdesete godine 19. stoljeća označavaju drugu fazu narodnog

preporoda u Dalmaciji. Ono što se u Banskoj Hrvatskoj odvijalo 40-ih godina, Dalmaciju je zahvatilo sada. Ovo razdoblje donosi snažan val preporodnog programa i odlučniju borbu za hrvatsku riječ. Nakon 1860. kada je oformljen Dalmatinski sabor iskristalizirale su se dvije političke struje: na jednoj strani *narodnjaci*, zagovornici sjedinjenja s ostalim dijelom Hrvatske okupljeni oko glasila *Il Nazionale* te s druge strane, *autonomaši*, zagovornici autonomije uglavnom sastavljeni od talijanskog stanovništva. Tek 70-ih godina, kad narodnjaci preuzimaju vodstvo Dalmatinskog sabora, postaje moguća jača afirmacija njihovog političkog i kulturnog programa. Tada u Zadru, glavnom gradu Dalmacije, svoje sjedište imaju sve političke stranke koje su se razvijale u regiji. Osamdesete godine u Dalmaciji obilježavaju pravaši, iako se prve pravaške misli javljaju već 70-ih godina. Prva pravaška skupina nastaje u zadarskim Arbanasima 1883. okupljena oko svećenika Ive Prodana i njegovog pravaškog glasila *Katolička Dalmacija*. Njihova politička koncepcija temeljila se na nužnosti sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom, a narodnjacima su zamjerali što na početku narodnog preporoda nisu odmah nastupali pod hrvatskim imenom jer je jedino tako moglo doći do sjedinjenja sa sjevernom Hrvatskom.

U 19. stoljeću Zadar je bio ne samo političko, nego i najvažnije kulturno središte Dalmacije. Po broju periodičkih publikacija koje izlaze Zadar je odmah nakon Zagreba. U vremenskom razdoblju od 1806. do 1920. u Zadru izlazi čak 82 časopisa na hrvatskom jeziku. Tome u prilog možemo spomenuti i činjenicu da je od 1800. do 1920. u Zadru na hrvatskom izdano više od 2300 knjiga dok na prijelazu stoljeća u Zadru djeluje čak 15 tiskara.

Najvažniji zadarski periodici 19. stoljeća

U ovom poglavlju spomenut ćemo zadarske časopise koji su od iznimnog značenja za hrvatsku književnost i kulturu općenito, a zrcalili su nacionalne ideologije Dalmacije u 19. stoljeću.

Kraljski Dalmatin (1806.-1810.), prve hrvatske novine tiskane za vrijeme francuske uprave. Novine su tiskane dvojezično, na talijanskom i hrvatskom jeziku. *Kraljski Dalmatin* je srušio predrasude o hrvatskom jeziku kao manje vrijednom i tako pridonio nacionalnom buđenju hrvatskog naroda u Dalmaciji. Časopis je donosio mnoštvo raznovrsne građe. Pored najčešćih službenih vijesti i oglasa bilo je tu i niz dragocjenih podataka o školstvu i stanju škola u Dalmaciji. *Kraljski Dalmatin* redovito je donosio sve promjene i nastojanja u svezi unaprjeđenja školstva i prosvjete u Dalmaciji.

Zora Dalmatinska (1844.-1849.) prvi preporodni list u Dalmaciji. Pokretač je lista bio Ante Kuzmanić, središnja osoba zadarskog jezičnog kruga. Hrvatska filologija *Zoru* smatra najvažnijom smotrom zadarske filološke škole koja je uporno inzistirala na štokavskoj ikavici. Njezin kroatizam ističe se u jasno artikuliranom hrvatskom nacionalnom, političkom i kulturnom programu što ga je zagovarala skupina zadarskih preporoditelja. Povremeno su se objavljivali članci o roditeljskom odgoju, kemiji, fizici, medicini, koji su bili izuzetno vrijedni u tom razdoblju.

Narodni list (1862.-1920.) *Il Nazionale*, politička novina koja je obilježile drugo razdoblje narodnog preporoda u Dalmaciji. Novina je bila glasilo Narodne stranke, a imala je prilog *Narodni list* na hrvatskom jeziku. Program *Nazionala* bio je potpuna sloboda za svakoga, poštivanje prava talijanske manjine, ravnopravnost obaju jezika i sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Narodni list također donosi vrijedne priloge o školstvu i stanju u školama.

Hrvatska (1884.-1898.) Književno-poučni časopis koji je pripadao zadarskom pravaškom krugu okupljenom oko Ive Prodana, koji mu je i bio glavni urednik. Njihovo glasilo *Katolička Dalmacija* nije u potpunosti zadovoljavalo, prema Prodanovim riječima, znanstvene i književne potrebe naroda koje bi se bazirale na katoličkom i hrvatskom temelju, stoga pokreću časopis *Hrvatska.*

Zora[5], učionski časopis učitelja Učiteljske škole u Arbanasima, koji je izlazio u Zadru od 1884. do 1889. godine. Izdavali su ga i bili mu urednici Vicko Danilo (nastavnik matematike i crtanja u Učiteljskoj školi) i Miho Zglav (upravitelj Škole).

Zora – prvi pedagoški časopis u Dalmaciji

Časopis *Zora* počeo je izlaziti 1. siječnja 1884. godine. Izdavala ga je Učiteljska škola u Arbanasima, a izlazio je kao polumjesečnik, s iznimkom srpnja i kolovoza, tj. ljetnih praznika, kada je izlazio jednom u mjesecu[6]. Časopis je tiskan u tiskari Ivana Woditzka. Veličina lista je 30,5 x 23,1 cm. Naslov lista i osnovni podaci koji idu uz novine zauzimaju nešto više od gornje trećine naslovne stranice. U sredini toga dijela dominira jureća dvokolica s upregnuta dva konja, a u dvokolici stoji vila, desnom rukom držeći uzde, a u lijevoj goruću baklju. Na desnoj strani je ime lista *Zora*, čija su slova urešena

Slika 1. Naslovnica prvog broja časopisa

[5] U Zadru su izlazila dva lista imenom *Zora*: jedan učionski, urednici Vicko Danilo i Miho Zglav, o kome je riječ u ovom radu, a drugi je bio list katoličkih učiteljica i djevojaka, kojem je urednica bila Barica Šarinić, nadučiteljica, izlazio je kao mjesečnik i tiskao se u Katoličkoj tiskari prvih pet brojeva, a do kraja u tiskari Ernesta Vitalijanija.

[6] Kao prilog časopisu izlazio je i *Književno-poučni časopis – list za zabavu i pouku*. Prvi je broj izašao 21. studenoga 1885. godine, a posljedni 30. svibnja 1886. Urednici Vicko Danilo i Miho Zglav pokušavali su produžiti vijek trajanja književno-poučnog časopisa za zabavu i pouku, no nisu u tome naumu uspjeli. Njegova je uloga bila da učenike i njihove roditelje zabavi različitim štivom, no isto tako i pouči o novim spoznajama iz jezika, i upozna ih s prijevodima, pjesmama, kratkim pričama, književnim bilješkama i vijestima, i tomu slično. Kao suradnici se spominju: Josip Bersa, Juraj Carić, Juraj Kapić, Petar Kasandrić, Antun Paško Kazali, Marcel Kušar, Vladimir Trsatski.

zvjezdicama. Cijeli je crtež dvokolice i imena lista zaokružen stiliziranim duguljastim grančicama s ponekim listom. Ispod crteža u sredini piše: "Učionički časopis", a ispod toga je datum izlaženja, također u sredini. Lijevo gore od glavnog crteža je broj lista, a desno gore godina izdavanja.

Prve su dvije godine izlaženja 1884. i 1885. izašla 22 broja godišnje, a treće godine došlo je do poremećaja u izlaženju lista te je izišlo svega 10 brojeva. Četvrto godište izlaženja lista započelo je 1. listopada 1886. godine, a završilo je s brojem 22 od prosinca 1887., s tim što je broj tiskan 8. travnja 1888. godine. Od broja 8 svaki svezak ima označeno za koji je mjesec, a ispod toga u zagradi datum stvarnog izlaska lista. Tako je broj 8 od siječnja 1887. tiskan 25. travnja 1887.; brojevi 9 i 10 za veljaču 1887. izlaze 8. i 24. svibnja 1887.; brojevi 11 i 12 za ožujak 1887. izlaze 6. i 20. lipnja 1887.; brojevi 13 i 14 za travanj 1887. izlaze 10. i 31. srpnja 1887.; broj 15 za kolovoz 1887. izlazi 15. listopada 1887.; broj 16 za rujan 1887. izlazi 10. studenoga 1887.; brojevi 17 i 18 za listopad 1887. izlaze 1. i 19. prosinca 1887.; brojevi 19 i 20 za studeni 1887. izlaze 20. siječnja i 16. veljače 1888.; a brojevi 21. i 22. za prosinac 1887. tiskani su 24. ožujka i 8. travnja 1888. godine. Peto godište počinje brojem 1 tek od 1. svibnja 1888., a izlazi do veljače 1889. godine kada je izišao broj 18 kao posljednji broj. Ukupno su izašla 94 broja, a po godištima: I-22, II-22, III-10, IV-22 i V-18. Svaki broj časopisa je imao 8 stranica, a stranice su se nastavljale sljedećim brojem. Tako je broj 2 počinjao stranicom 9, a broj 3 stranicom 17 itd.

U pedagoško-didaktičkom časopisu *Zora* najviše radova objavili su urednici Vicko Danilo[7] i Miho Zglav[8], sudeći po potpisanim većim i značajnijim tekstovima, no vjerovati je da su autori i čitavog niza kraćih radova koji nisu potpisani. Uz njih su za Zoru pisali mnogi, uglavnom pedagozi i učitelji. Svoje radove u *Zori* objavili su Vicko Adamnović[9], Mašo Bodulić[10], Stjepan Buzolić[11], Andrija Čurčić[12], Milan Kobali[13], Petar Lorini[14], Frano Radić[15], te brojni drugi pisci i pedogozi (Marija Kunčić-Vidović,

[7] Od 1897. do smrti 1899. bio je ravnatelj Učiteljske škole u Arbanasima i član Pokrajinskog školskog vijeća. Od 1884. godine pravi je član Hrvatskog književno-pedagoškog zbora, koji je djelovao u Zagrebu. Radio je na unaprjeđivanju nastave u pučkim školama te isto tako i na poboljšanju položaja pučkih učitelja. Zauzimao se za osnivanje petorazrednih učiteljskih akademija.

[8] Od godine 1911. do početka 1915. bio je upravitelj Muške preparandije u Arbanasima. Bio je član Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora. Bio je kulturni i javni radnik Zadra toga doba, te član brojnih zadarskih društava, no najviše se isticao na unaprjeđenju nastave u pučkim školama.

[9] Pedagog i povjesničar kulture. Službovao je u Janjini (Pelješac), Rovinju i Dubrovniku. Od 1875. do 1883. bio je kotarski školski nadzornik. Intenzivno je proučavao dubrovačke starine te je napisao više monografija. Pod pseudonimom "Učitelj ispod Srdja" objavljivao je u *Zori* "Zrnca za pedagogično-didaktični rječnik".

[10] Surađivao je u mnogim listovima, a od zadarskih u *Narodnom listu*, *Smotri dalmatinskoj* i *Zori*.

[11] Prvi upravitelj i učitelj Učiteljske škole u Zadru.

[12] Djelovao je kao učitelj hrvatskog jezika u Osijeku, Brođancima, Rumi, Srijemskim Karlovcima i Brodu na Kupi, gdje je bio i učitelj i upravitelj pučke škole. Uglavnom se bavio poviješću pedagogije, posebice u antičkih filozofa..

[13] Objavljivao je u *Napretku*, *Smilju* i *Zori*, te je napisao nekoliko različitih priručnika za učitelje.

[14] Od 1893. bio je učitelj u Muškoj preparandiji u Arbanasima.

[15] Učitelj, pedagoški pisac, arheolog i publicist.

Bartul Matijaca, Luka Poljak, Petar Stipčević, Janko Tomić, Ferdinand Tonin, A. Goerth, Stjepko Ilijić, Vid Vuletić-Vukasović i Eugenij M. Vusio).

Zora je prvi pedagoški časopis u Dalmaciji, i kao takav pomoć učiteljima u stručnom usavršavanju za profesiju. Već je tada uočeno da profesija učitelja traži dinamiku u odnosima s učenicima, da on mora biti informiran i pratiti stručnu i znanstvenu literaturu. Dokaz tome su raznovrsne teme o kojima pišu brojni autori, počevši od toga da se daje naglasak na cjeloživotno obrazovanje učitelja, razvoj njihovih sposobnosti, ne samo u sferi struke, već i razvoj socijalnih kompetencija u odnosu prema učenicima, uvažavanje razlika, individualni pristup svakom učeniku[16]. Suvremenost tema iz široke palete važnih čimbenika odgoja, koji uključuju ne samo struku (učitelje i nastavnike), već i njihovu cjelovitu suradnju s obiteljima učenika, govore o vrijednosti ovog časopisa.

Treba reći da je časopis osim stručno-pedagoških usavršavanja učiteljstva imao za cilj poboljšanje strateških interesa, kao i težnju za kulturnim i nacionalnim odgojem. Časopis su dobivali i učitelji u manjim mjestima koja nisu imala školske knjižnice[17], a preko časopisa su bili informirani i o tadašnjim prosvjetnim problemima, zakonima i svemu što se odnosilo na prosvjetu i školstvo. Objavljivani su prilozi iz pedagogije, metodike, materinjeg jezika i književnosti, zemljopisa, povijesti, osvrti na nastavne predmete, o znanstvenim osnovama, a učitelji su mogli naći i određene nastavne jedinice, zornu obuku, predavanja, kao i pitanja i odgovore, te zrnca za pedagoško-didaktički rječnik. *Zora* je objavljivala zakone vezane za školstvo, izvješća s učiteljskih skupova, ispite osposobljavanja, dopise, bibliografske oglase, polemike, članke različita sadržaja, osmrtnice, javne zahvale, kritike itd. Imajući na umu da u tom vremenu nije bilo sredstava javnog priopćavanja osim novina, možemo zaključiti da je časopis, uz literaturu u školskim knjižnicama, bio jedini izvor znanja u području stručnog usavršavanja tadašnjih učitelja, ali i roditelja.

Jezične specifičnosti pedagoškoga časopisa *Zora*

Časopis Zora pridaje važnost „nastavnom jeziku hrvatskom“, čak su i u pojedinim godištima postojali svojevrsni jezični savjetnici na postavljena pitanja, primjerice u broju 5/1886. postavlja se pitanje *je li zgodnije kazati: bombardirati* ili *bombardati; końugirati* ili *końugati; asimilirati* ili *asimilati; konkordirati* ili *konkordati* (5/1886). Odgovor je da svaka, pa i tuđa, riječ treba biti prilagođena duhu našega jezika. Time se polako otkrivaju jezične specifičnosti svojstvene ovome časopisu. Osim toga, i urednik časopisa Vicko Danilo u nekoliko članaka govori o tome kako bi trebalo olakšati učenje „materińeg jezika“ (11/1887), te daje razloge zašto se uvodi fonološki pravopis (15/1885).

[16] *Psihologične bilješke u pučkoj školi*, piše Petar Lorini, treće godine izlaska lista. Riječ je o djeci kojoj treba više vremena za usvojiti gradivo i daje se uputa ne ravnati se po onima koji su napredniji, već svakom pristupiti posebno.

[17] Učiteljska škola u Arbanasima je imala knjižnicu, ali je u nju do tiskanja *Zore* pristizalo malo stručne literature. Bili su to jedino pedagoški časopis *Napredak* i časopis *Arti e maestri.*

O tome kako pravopisna i grafijska rješenja još uvijek nisu ujednačena, jer će se ta i slična jezična pitanja riješiti nešto kasnije, nakon što se na osnovi Karadžićeve jezične koncepcije oblikuje i hrvatski književni jezik, svjedoče i jezične raznolikosti uočene u ovome pedagoškom časopisu. Naime, u *Zori* ne nailazimo na promjene u načinu pisanja pojedinih grafema. Primjerice, uglavnom se provodi pisanje refleksa jata ije, a u manjoj mjeri ie. U tom smislu pronalazimo i *slieditі* i *slijediti*, te *poslije, nijesmo, slijedeći* i sl. Osobito je zanimljiva uporaba grafema ń, kao u primjerima *svetińe, zanimańu, neispuńeni, imenovańem* i slično te grafema ļ *učiteļskom, javļena, blagoslovļeni, otimļu, učiteļu, učiteļske.*[18] Za grafeme *đ* pronalazimo pisanje kao i danas, primjerice: *takođe, među, određena* i slično. O načinu preuzimaju fonološkog načela svjedoče načini navođenja futura I. *zagovaraće, obratiće,* ali samo u nekoliko prvih brojeva, dok u posljednjim brojevima pronalazimo pisanje futura I. *će molit, održavat će, ogledat će* itd.

Autori članaka objavljenih u *Zori* u tvorbi pridjeva koriste oblike sa završetkom -h kao u sljedećim primjerima: *svojijeh, pučkijeh, najizvrsnijih* i slično. Takva jezična rješenja svojstvena su „zagrebačkoj filološkoj školi".

Specifičnosti su se i očitovale i u leksiku: *ćudoredan, prirodopis, prirodoslovlje,* time se osjećaju purističke težnje koje su također dio jezičnih ideja predvodnika zagrebačke filološke škole.[19] Pojedini često korišteni termini kao *uzgoj* i složenice *uzgojoslovna ustanova* rabe se u značenju *odgoj* i *odgojna ustanova*, što možemo posvjedočiti i navođenjem u Velikom rječniku hrvatskoga jezika kao zastarjelica dok se značenje tog termina danas vezuje uz *uzgajanje životinja, kultiviranje biljaka*. Pronalazimo i arhaizam *realka, varoš* (mislilo se na Arbanase, predgrađe Zadra).

U časopisu postoji rubrika *Zrnca za pedagoško-didaktički rječnik* autora *učitelja ispod Srđa* Vicka Adamovića koji pridaje važnost stvaranju pedagoško-didaktičkog rječnika pa u svakom pojedinom broju navodi po nekoliko leksema i njima pridruženih značenja. Primjerice *apstrakcija* kao *sposobnost po kojoj čovjek u svojoj svijesti rastavlja, odlučuje iz predmeta sad ono što se zbilja može rastaviti, a katkada i ono što se ne može rastaviti, kao npr. pojedina svojstva, te ih smatra napose i stvara nove pojmove.*

Zora je časopis čija je jezična raznolikost posljedica jezičnih, a i društveno-političkih mijena toga vremena. Neumjesno je tražiti jezičnu ujednačenost kada ona nije postojala ni na razini tadašnjeg političkog uređenja. Dani su tek obrisi nekih jezičnih karakteristika svojstvenih tome časopisu.

Izbor tema iz časopisa *Zora*

U ovom dijelu istraživanja predstavljene su neke zanimljive teme vezane uz aktualne pedagoške probleme i metode rada u školama toga vremena, s kratkim osvrtom na

[18] Takva grafijska rješenja preuzeta su od Đure Daničića, sljedbenika Vukovih jezičnih ideja, koji za pisanje grafema nj, lj, dj, gj kako predlaže Ljudevit Gaj, piše ń, ļ, đ i ġ.

[19] Tkalčević, uz leksiokografa Bogoslava Šuleka, inzistira na jezičnoj čistoći koja se prije svega očitovala u zamjeni tuđica našim riječima.

njihovu aktualnost i u današnjoj literaturi. Riječ je o kompetencijama učitelja, važnosti obiteljskog odgoja, a kako je časopis služio kao svojevrstan priručnik učiteljima za rad u nastavi, izdvojene su i neke metodičke teme.

Analiza sadržaja časopisnih jedinica vezanih uz razvoj profesionalnih i socijalnih kompetencija učitelja

Kada promišljamo o kompetencijama nastavnika, prvenstveno mislimo na njegovu stručnu, pedagošku i profesionalnu mjerodavnost. Složeni sustav pojma *kompetencija* obuhvaća znanja, sposobnosti djelovanja i socijalnih vještina. Još u vremenu izlaska časopisa *Zora*, urednici rubrika su uočili važnost cjeloživotnog učenja, suradničkog odnosa učitelja i učenika, ali i važnost dvosmjerne komunikacije ostvarene kroz nastavu, koja treba biti aktivan proces učenja istraživanjem. Zadatak učitelja nije samo prenijeti znanja učenicima. Stoga smo izdvojili jednu misao iz rubrike *Uzgojne mudre rečenice* (str. 156, br. 20/1884):

Glavna je dužnost učitelja usadjivati za rana krjepost, a pokraj toga priobčavati znanja. Nauka će učiteljeva za nedugo odprnuti iz glave učenikove, ali krjeposti ne će mu nikada iz srca nestati. – Rieger

Učitelj uvijek treba biti spreman na otvorenu komunikaciju s učenicima, stoga Ivan Kobali ističe (str. 83, br. 11/1885): *Nije dovoljno da učitelj bude zdrav, da nemalaksa pod teškim bremenom svoga rada; njemu treba da dolazi među dječicu vedra lica, treba mu da bude zadovoljan. Što je blago sunašce naravi svietu, to je vedro lice učiteljevo u školi.*

U rubrici *Pučki učitelj i njegova naobrazba* D. Kehr (str. 117, br. 14/1885) ističe da učitelj mora biti *ćudoredan, jer drzovite, lakoumne ljude ne možemo trebati na polju pučkoga školstva. On ima biti čvrsta značaja ko klisura, iskren i uljudan. Značaj pučkih učitelja unaprjedjuje i poboljšava značaj naroda.*

Petar Lorini u rubrici *Odnošaji učitelja sa učenicima* (str. 126, br. 18/1888) naglašava da *odnošaji učitelja prema učenicima imaju da budu u svakoj prigodi, izraz iskrenog i razboritog prijateljstva..... Učitelj s druge strane valja da bude pred djecom uvijek jednak; da svakom jednakom mjerom kroji....*

Važnost potrebe za stručnim usavršavanjem učitelja naglašena je i člankе koji govore o značenju časopisa *Zora* u stručnom usavršavanju učitelja, koji je obilovao temama vezanim uz ovo područje. Tako se u broju 1. od 1. siječnja 1884. (str. 2) navodi: *A pošto je narodna početna naobrazba uzko vezana, sa daljom savršenijom naobrazbom, koju sinovi naše zemlje crpe iz srednjih , pa i iz viših nauka, dapače je ona ovoj osnova i temelj, gojimo živu nadu, da će naš list naći prijazna podporišta i kod učiteljstva viših zavoda u zemlji,...* O cjeloživotnom učenju kao neizostavnoj sasatavnici rada svih učitelja posebno govori Lorini u rubrici *Samouka – Savjeti za učitelje* (str. 22., br. 3/1884) gdje prvenstveno ističe odgovornost učiteljskog poziva, učenje kao *zakon i radost njihova života*, a kritizira učitelje koji *samouku* smatraju nepotrebnom: *Ima još, žalibože, učitelja, koji misle, da su izpunili svoju dužnost, kad su svršili svoje petsatno*

predavanje, i koji, dosljedno, sprovadjaju ostalo vrijeme u bezposlici tiela i duha, ako se ne bave poslovima, koji nemaju odnošaja s učionom... Da oni znadu dokle dopire njihova odgovornost, koliko je velika njihova zadaća, ne bi driemali u svojem nehajstvu. Ti ljudi nijesu valjda nikad osjetili zadovoljstva, koje marljivo učenje ostavlja za sobom u čovjeku! Isti autor ističe da je jedan od zadatak učitelja zainteresirati učenike za učenje i nakon nastave, te iz drugih izvora, ne samo iz školskih udžbenika: *Učiteljstvo je došlo do svoga cilja ako je dovelo učenika do toga da može sam bez ičije pomoći sigurno naprijed koracati u raznih granah obuke, ako ga je napunilo živom željom, oduševljenjem, za daljni, uztrajni nauk.*

U rubrikama koje uređuje Petar Lorini u prvih nekoliko brojeva prve godine tiskanja časopisa govori se o potrebi učitelja i njihovom očekivanju izlaska iz tiska priručnika iz kojeg bi oni crpili sve što im treba za svakidašnje priprave. Međutim, naznačeno je samo gradivo po polugodištima koje će se obrađivati. Petar Lorini savjetuje učitelje kako treba učiti. *Čitajući knjigu mora se razmišljati. Prosto čitanje ne može uroditi plodom. Treba učiti s perom u ruci, imati dobar pojam o rasporedu i opsegu gradiva. Knjiga je najbolji prijatelj.* Savjetuje učitelje kako će obrađivati pojedino gradivo. Trebaju to raditi postupno, a nikako ne ostaviti posao na učenicima i reći, pokazujući knigu: *"Za sutra naučiti odovle dovle!"* Govori se i o odgovornoj ulozi učitelja u smislu nadzora i usmjeravanja učenika. On je taj koji mora *motriti učenike*. Drugim riječima, ističe se, danas važna, dimenzija uspješne interakcije u nastavnom procesu i općenito u životu škole, a to je socijalna kompetencija učitelja. U ovom slučaju možemo reći da autor ističe sposobnost empatije, uvažavanja razlika i djelovanja prema načelu individualizacije. Petar Lorini kaže (str. 12-13, br. 2/1884): *Pedagogija sastavljena na pisaćem stolu, pomoću mašte; pedagogija koja se ne temelji na motrenju i pokusu, ta malo po malo kreće k zapadu, a uz vaše će nastojanje biti brzo zakopana, pojavljenjem pokusno-znanstvene pedagogije, koju će mladi učitelji stati uvadjati, slieditи, zagovarati. Učitelji! Je li Vam do napretka najplemenitije znanosti; do sreće i ponosa naroda, koji obožavate, prečinite sebe, prečinite znanost – učite, motrite i pokušajte.*

Kroz sve brojeve časopisa nalazimo rubrike u kojima se ističe važnost odgoja, ali i obrazovanja, pa se u prvom broju (str. 3) govori: O uzgoju zavisi zli ili dobri njegov udes, zavisi ponos, dostojanstvo svake države. Što je puk u jednoj državi izobraženiji, tim je i država naprednija i mogućnija. Jedino tada može država da se mirno i redovito razvija, kad je puk njezin valjano uzgojen.

U rubrikama o odgoju piše se o tjelesnoj kazni i njezinom predlaganju za ponovno uvođenje. Navodi se da učitelj ne smije tući bolesnu djecu i žensku djecu, a dječake može samo kad su sami, ne pred razredom. Obitelj pomaže do savršenog odgoja. Djeci se nikako ne smije lagati, lažima se ne odgaja. Uzgoj, bilo u obitelji, bilo u učionici, ima da pokaže sviet kakav jest, ali ne smije prećeravati, svaka prećeranost je laž, a lažima se ne uzgaja (str. 115, br. 5/1885) Učitelj i obitelj moraju surađivati. Učitelj mora biti sposoban, bistra glava, ćudoredan, čovjek, voljeti svoj narod, osobito voljeti dječicu, ne smije biti razlika između seoskog i gradskog učitelja, on mora narod obogatiti znanjem i mora pratiti pedagošku literaturu. Ne smije upoznavati djecu s puno gradiva, ako ga ne mogu usvojiti i savladati. (str. 117, br. 5/1885).

Iako je kazna bila uobičajena u školama toga vremena, uočeno je da strogi, danas u literaturi prepoznati kao autoritarni učitelji, razvijaju negativne emocije kod djece. Imajući na umu da je laž oblik agresivnosti (vrlo često kako bi se izbjegla kazna), možemo reći kako je i u vremenu izlaska časopisa bez znanstvene osnove i opsežnih istraživanja uočen negativan utjecaj autoritarnog stila. Danas je dokazano da u autoritarnom stilu vođenja nastavnik samostalno i bez dogovora s učenicima postavlja pravila i nameće očekivanja. Učenici nemaju mogućnost komentiranja i utjecaja, pa takva situacija u pravilu rađa strah od škole, veliki stres pri ocjenjivanju i osjećaj bespomoćnosti.

U broju 1, treće godine izlaska časopisa, u rubrici *Najobičnije mane u načinu obuhvaćanja obzirom to na vanjštinu, to na nutrine raspoloženje učitelja* Miho Zglav govori o tome kako je jako važna uloga učitelja, kako njegova vanjština, tako i njegovo unutarnje stanje. Na učenike negativno djeluje slaba volja učitelja, a isto tako stvara i odbojnost prema predmetu koji on predaje. Važno je i samo držanje učitelja i njegov glas. Glas mora biti ugodan da ga svi slušaju, popraćen gestikulacijama. Dakle, riječ je neverbalnoj komunikaciji koja je vrlo važna u odnosu s učenicima nižih razreda. Navodi se i da učitelj mora pozitivno djelovati na učenike da se vesele njegovom predmetu, mora biti dominantan, a u isto vrijeme pristupačan, svakako – *čovjek dobre volje*. Miho Zglav završava svoje izlaganje o učiteljima mislima nepoznatog pedagoga koje najbolje daju sažetak ove rubrike: *"Netom stupim na prag svoga razreda, svojim svim mislima, koji me muče rečem: Ostanite tu dok iz škole izađem."* Fran Grginčević kaže da *Učitelj čini školu. Kakav učitelj, takova i škola. Dobar učitelj, dobra škola.*

U br. 8/1887. u rubrici *Kako uzgajati mladež da se postigne i održi uljudnost i uzgojni upliv učionice* govori učiteljica M. Kuničić-Vidović. Naglašava se uloga učitelja, kako u odgoju, tako i u obrazovanju učenika. On mora biti *zanimljiv predavač, glas mu ne smije biti monoton, njegova živa riječ održava pozornost djece, jer knjiga je mrtvo slovo koje učitelj mora oživiti. Učitelj koji štedi svoje riječi neće biti u stanju svoje znanje prenijeti na druge. Mora zainteresirati sve učenike i nikako ne smije sve govoriti sam. Svi moraju sudjelovati u radu. Mladež treba odgajati da se postigne i održi uljudnost. Moraju se izbjegavati nepristojne riječi, treba biti uljudan i učtiv, voljeti ljepotu, u kući, školi ili na ulici pristojnost iznad svega, pozdravljanje: Dobar dan ili Hvaljen Isus. Veliku pozornost treba pridavati čistoći tijela i odjeće, te uredno i čisto držati mjesta gdje stoje učila.*

Još se govori o teškom stanju učitelja. *Svake godine na stotine učitelja bježi da se lati tajničke službe po općinama, ili da se uvuče u kakav poštarski ured, ili da prihvati službu na željeznicama, ili da postane pisarom kod sudbenih ureda ili pri kojem Ministarstvu*[20].

U petoj godini tiskanja časopisa u rubrici *Počeci psihologije za učiteljištva* Petar Lorini navodi da je *Nauk psihologije* neophodan za učiteljske pripravnike i treba biti uveden u sva učilišta. *Svi pedagozi se ne slažu glede opsega. Razlika je između znanstvenog i početnog nauka psihologije. Jedno je psihologija uzeta kao znanost, koja*

[20] Ovo je nažalost i danas trend, što zbog slabih plaća učitelja, a što zbog toga što učiteljska profesija zahtijeva veliku angažiranost, a sobom nosi odgovornost za budućnost djece i mladih.

je predmet dubokom istraživanju filozofa, a sasvim drugo je školska psihologija, koja se poučava i koja se uči. Danas je nezamisliv studij za učitelje i odgojitelje bez opće, razvojne ili edukacijske psihologije. Dakle, i tada je uočeno da svaka školska godina donosi specifičnosti ne samo na tjelesnom, nego i na emotivnom području, pogotovo tijekom adolescencije kada je pristup djeci drugačiji, a specifičnosti razvoja učitelji moraju poznavati.

Odnos učitelja s učenicima – *mora biti u svakoj prigodi izraz iskrenog i razboritog prijateljstva. Ali u tim odnosima valja nastojati oko toga da djeca, bilo u učionici, bilo izvan nje, ne bi nikad zaboravila na daljinu što ih dijeli od svoga učitelja, sve i ako je on s njima uvijek dobar, uvijek milostiv, sve i ako se zanima s onim što se djece tiče. Suvišno je i spominjati učiteljevu dužnost da češće posjećuje svoje bolesne učenike, jer bi bila uvreda i pomisliti da on to ne čini. Učitelj mora pred djecom biti uvijek jednak, pravedan – da svakomu jednakom mjerom kroji, da s njom ili pred njom ne zbija šalu, da s njom o sebi ili o svojim poslima ne govori.*

Učitelj u svojoj obitelji – *Učitelj mora stvoriti i u svojoj obitelji pomagače u vršenju svoje plemenite zadaće. Učiteljeva obitelj se mora daleko držati od pravde i prepiranja. Njegova djeca moraju služiti kao primjer drugoj djeci u mjestu, jer, tko bi mogao vjerovati da će se zauzimati za tuđu djecu, ako svoju zapusti. U učionici je učitelj jedno, a u kući drugo. Dok je u svojoj učionici, treba zaboraviti kuću i svoju djecu, a kad je kod kuće, ne smije dopustiti da mu se itko miješa u učioničke poslove.*

U rubrici *Logično razglabanje u našijem učionicama,* str. 133, br. 17/1988. Petar Lorini poziva na otvaranje što većeg broja škola u Hrvatskoj, *da se zakloništa za siromahe umanje, te da se naša zemlja i u moralnome i u materijalnome pogledu podobno podigne. Jer ima zapuštene djece po ulici i roditelji ih ne šalju u školu. Ne smiju se djeca kažnjavati. Ne bi bilo pedagoški da se učitelj osloni odmah na vanjsku snagu, tj. na kaznu. Dok dotle dođe, ostaje mu na obilno raspolaganje laćati se drugih boljih mjera.* Uočeno je da postoji čitav niz metoda koje su djelotvornije od kazne. Danas bismo rekli da je djeci potrebna otvorena komunikacija koja se temelji na ravnopravnim, suradničkim ulogama.

Elaborirajući teme vezane za kompetencije učitelja, možemo zaključiti da su autori spomenutih rubrika sveobuhvatno iznijeli potrebite kompetencije u radu s djecom, te da je časopis svekoliko pridonio kvalitetnijem odnosu učitelj – učenik, ne samo u realizaciji nastave, nego i u njihovom daljnjem stručnom napredovanju.

Sadržaji s naglaskom na važnost obiteljskog odgoja

Najbolje mjesto gdje djeca mogu naučiti vrijednosti i umijeće stvaranja uspješnih veza jest njihov dom, s obitelji. Dijete se razvija u roditeljskom domu, a tijekom odrastanja roditelji su model za ponašanje, socijalnu integraciju, utječu na djetetov intelektualni, moralni i emocionalni razvoj. Brojna istraživanja pokazuju da je uspjeh djeteta u školi pod snažnim utjecajem obitelji. Na važnost obiteljskog odgoja ukazivali su i urednici rubrika *Zore* u rubrikama: *Domaći uzgoj, Pedagogija, Kako da uzojimo svoju*

djecu u posluhu, Ljudski uzgoj, Učionica i obitelj, Obitelj prema učionici itd. Iz rubrike *Uzgojne mudre rečenice* izdvajamo neke misli o značaju obitelji (str. 16, br. 2/1884):

Čudoredno uzgajanje pripada osobito obitelji; učitelj ne može da bude drugo u tomu već jedino dobar sudionik. – Simon Corleo.

Punim pravom možemo uztvrditi da pravila, koja nam se dublje u pamet ukorjenjuju, i po kojima cio svoj viek sprovodimo, stičemo više uplivom domaćega razgovora, nego li uplivom učione. – Lambruschini

Učione uobće su potrebite, to je istina, ali prave uljudnosti i prosvjete ne ćemo imati, dok otci i majke ne budu se starale da u cielom danu nadju časa, u srcu želje, a u pameti svojoj sposobnosti kako da uzgoje i barem djelomično pouče svoju djecu. – N. Tommaseo

U rubrici *Pedagogija* u prvog godini tiskanja časopisa bilo je puno interesantnih tema koje su obrađivali Vicko Danilo, Petar Lorini, Miho Zglav, Stjepko Ilijić, Milan Kobali i drugi. Govori se o odgoju puka kao *velikom sredstvu kojim se oplemenjuje um, duša i srce, on raspršava tmine koje sama naša narav oko nas ovija; zauzdava zla nagnuća, kroti strasti, jednom rječju, najglavnije je sredstvo, koje k moralnom i materijalnom blagostanju vodi, u čemu i najprostiji čovjek ima pravo, dočim je ljudska zadruga dužna da k tomu sudjeluje. Prvi čimbenici, koji su i po Božjemu i po prirodnom zakonu pozvani da u odgoju sudjeluju jesu roditelji. Kad su roditelji svjesni svoga znanja, kad strogo vrše dužnosti svoje spram svoje djece, nije straha da će i djeca jednom krjepostna postati; znamo bo da čovjek, osobito dok je u djetinjoj dobi, sasvim lako se zavodi za svim onim, što oko sebe vidi i čuje i toga se čvrsto drži. Primjer i pouka u mladenačkoj dobi usisana, mučno ili nikako se izkorjenjuje (str. 9. br. 2/1884).*

Strogo vršenje *dužnosti* možemo u današnjem kontekstu promatrati kao bavljenje roditelja djecom, njihov potpuni angažman bez obzira na zaposlenost i odsutnost zbog obveza. Govorimo o dosljednom i ujednačenom odgoju, te jasno postavljenim granicama, stilu autoritativnih roditelja. Isto tako, roditelji su primjer i pouka, dakle model ponašanja koji djeca prihvaćaju. Kao razlog neprihvatljivog ponašanja kod djece prvenstveno se navodi utjecaj vršnjaka koji se tako ponašaju, te obiteljski odgoj. Manifestacije takvog ponašanja definirane su kao: *lažljiva djeca, neposlušna, zapuštena, bezobrazna, prkosna, bezsramna i drzovita*, a posebno se govori o verbalnom nasilju, *psovkama, ali i živinskom načinu šakanja i lupanja.*

Daju se prijedlozi rješavanja sukoba kroz suradnju učitelja i roditelja (str. 10, br. 2/1884): *Mi smo učitelji. Pa kao takovima dobro znamo da nam je dužnost obzirati se ne samo na glavu, negi i na srce i na dušu povjerene nam djece, da nam je dužnost, naime obzirati se na ciela čovjeka. Ali pri tom radu valja svakako da nas obitelj snažno podpomaže, valja da ona postane krepkom našom polugom, čvrstim temeljem, na kojem ćemo veliku sgradu moć graditi i jednom, na čast našu, a na korist puka našega, uspješno dograditi.* Važnost suradnje nadalje se naglašava: *Kakva hoćete na primjer da postanu djeca onih roditelja, koji, pošto su je u učionu predali, misle, da su učinili sve, što su imali učiniti? Što hoćete da učiona učini osobito od one djece, koja u svojoj obitelji ne čuju drugo do samih bezsramnih rieči, da samih ogovaranja, klevete, podrugivanja, osvadjivanja! Kakvi će roditelji postati jednom iz one djece, koja danomice u*

svojoj kući ne vide i ne čuju drugo nego gdje se otac s materom prepire, grdi i ruži? Petar Lorini definira odgoj kao *skup znanstvenih i pozitivnih podataka priređenih tako da po njima naučimo kako nam je živjeti u najboljem smislu.* S Ilijić u broju 14 od 27. srpnja 1884. piše o ženi odgajateljici. Ona previše koristi emocije u odgoju djece, ali to ne mora uvijek biti loše. U svoj posao žena miješa emocije, – *I kad je višeput uzhit zanese tamo gdje njezina pripomoć ne bi bila najpotrebnija, bolje uvijek, nego da ostane hladnokrvnom u pravoj potrebi, osobito u vrijednoj zadaći djetinjeg uzgoja.*

Miho Zglav piše o tome kako će učitelj razvijati moral kod djece. Trebao bi njegovati pozitivno, a negativno oslabiti (zavist, sebičnost, jednom riječi – *probuditi dobrotu srca*). Svakako je važna i uloga obitelji, posebno majke, kao prve i najveće odgajateljice. Uvijek se ističe djelovanje brojnih faktora na ponašanje i uspjeh djece. U broju 3/1884, str. 21, Lorini naglašava: *Obitelj, učiona i družtvo tri su čimbenika ljudskoga uzgoja; ... Dosta nam je iztaknuti da obitelj udara temelj ljudskom uzgoju, učiona da gradi vrh temelja, a družtvo da dograđuje. Uzgoj je u obitelji poseban, u družtvu obćenit, a učiona je kao nekakav most, koji spaja obitelj s družtvom, doba priprave da se čovjek bude znao orientirati, kad stupi u družtveni život, da bude znao što će, kako će i kud će. kad dodje u sviet.*

Jedna od tema o kojoj se piše je i odgajanje djece u posluhu: *Poslušno dijete pribavlja svojoj majci najslađe zadovoljstvo, a svojevoljno i jogunasto ne može joj prouzročiti drugo, već nemir i ogorčenost.* Citira se Herbart koji kaže da je "*Poslušnost vrlo znamenita predvježba ćudorednosti, ona je prava duša odgoja."* Danas govorimo o djeci neprihvatljiva ponašanja, te prevenciji tih ponašanja, kako ne bi, najjednostavnije rečeno, donijeli nemir svojim roditeljima. Dakle, postavljanje jasnih pravila i naglasak na protektivnim faktorima, među njima odnosi u obitelji, školskoj sredini i vršnjačkoj grupi. Iako je u vremenu tiskanja časopisa bilo znatno manje manifestacija neprihvatljivih ponašanja, autori pridaju važnost neposluhu kao mogućem uzroku razvoja štetnijih ponašanja, a posebno naglašavaju važnost školovanja.

Prve godine izlaska časopisa o vrhovnom načelu metodike i o upotrebi toga načela u prilog čovječjem odgoju pisao je Stjepan Buzolić. Prvo pitanje koje se nameće jest treba li razvijati čuvstva i volju ili um. U prvoj godina života djeteta naglasak je na čuvstvu i volji, a u drugoj razvoj intelekta. Spominje i razvoj religijskog odgoja kao zadaću roditelja. Napominje pojavu govora, ali još prije toga dijete shvaća majčin govor. *Moramo djeci pravilno govoriti, dobrim jezikom, točnog pravopisa. S djetetom treba govoriti često, hvaliti mu sve dobre stvari, ne uskraćivati njegovu volju. Pred njim ne smijemo govoriti proste riječi, ili riječi od kojih bi se ono prestrašilo.* Buzolić ustvari govori o odgoju po modelu imitacije ponašanja roditelja. S obzirom na to da je u vremenu izlaska časopisa utjecaj roditeljskog odgoja bio najjači, uz školu i jedini, jer nije bilo sadržaja koji se danas nude mladima i djeci, jasno je kako je časopis obilovao temama o važnosti obiteljskog odgoja.

U rubrici *Kako uzgajati mladež da se postigne i održi uljudnost i uzgojni upliv učionice,* 4. godine izlaska časopisa govori učiteljica M. Kuničić-Vidović – *Uljudnost mora poticati iz dna duše, dna srca, unutarnja plemenitost je najvažnija. Treba održati zdrav razum i njegovati plemenito srce.* Naglasak njezinih izlaganja je na obitelji. Ona

slikovito kaže da se *najviše dobrote dobije u majčinu mlijeku, a tek onda u učionici i društvu. Obitelj je sve. Obitelj je početak dobra ili zla. Onaj tko može lošeg donekle pripitomiti i oblikovati je učionica i učitelj. U školi je zanemaren odgoj duše i srca, pa i ako ne bi bila ona poticalom na zlo, nema niti moći da odagna zla ili da mu nađe lijeka.*

Andrija Čurčić u rubrici *Znamenitost materina odgoja*, 5. godine tiskanja časopisa, piše o odgojnom utjecaju obitelji na dijete: *Između nemoćnoga djeteta i majke stvara se uska zajednica. Dijete čezne za majčinim krilom, osjećajući da je ona njegova dojilja i hranilja. Majci je dijete milije čim ga više gleda i za nj se žrtvuje. Ovo sveto uzajamno čuvstvo omogućava majčin odgojni utjecaj. Svaka njezina riječ, koju sa djecom prozbori mora biti u najužoj vezi s istinom njenoga života, i u tom obziru da je duh i život. Svaki njezin umilni pogled, upućen dragoj dječici, obuzimlje njihova srca, oživljuje njihov duh, razvija njihove sile. Bitnost, dakle, majčine poduke nisu puste riječi, već djelovanje, njezin vlastiti život.* Talijanski pedagog Assaroti (1753.-1829.) koji se godinama bavio malom djecom, a najviše gluhonijemom, rekao je: *Gluhonijema djeca nisu osjetila mileni glas blažene majke.*

Petar Lorini u rubrici Učionica i obitelj ističe da je nema dobrog odgoja bez suradnje roditelja i učitelja, (str. 57, br. 8/1885): *Po naravnome zakonu uzgoj bi djece imao biti prvom dužnošću roditelja, ali dijete ne može u obitelji postići onoliko odgoja i obuke koliko mu treba za život, pa mu je potrebno ići u učionu. Dijete koje polazi učionicu sazrijeva i stiče znanja, uz pomoć učitelja koji je veliki mudrac, nešto više od oca i majke. Učitelj ima veći utjecaj na djecu nego roditelj. To dokazuje i činjenica da su mu roditelji povjerili svoju djecu na čuvanje i odgoj.* Dakle, možemo reći da je autor uočio važnost suradnje roditelja i učitelja. Roditelji moraju biti svjesni činjenice da djecu odgajaju zajedno s učiteljima, te da se školsko obrazovanje ne može odvojiti od odgoja. Članak završava riječima (str. 10, br. 2/1884): *Nastojmo, dakle privesti obitelji dotle, da spoznaju preveliku ovu svoju dužnost; predočimo im neuspješnost rada našega na tomu polju bez prave njihove pripomoći; uvjerimo ih da radost ili žalost njihova, zavisi u najprvomu redu od njih istih…*

Metodičke teme

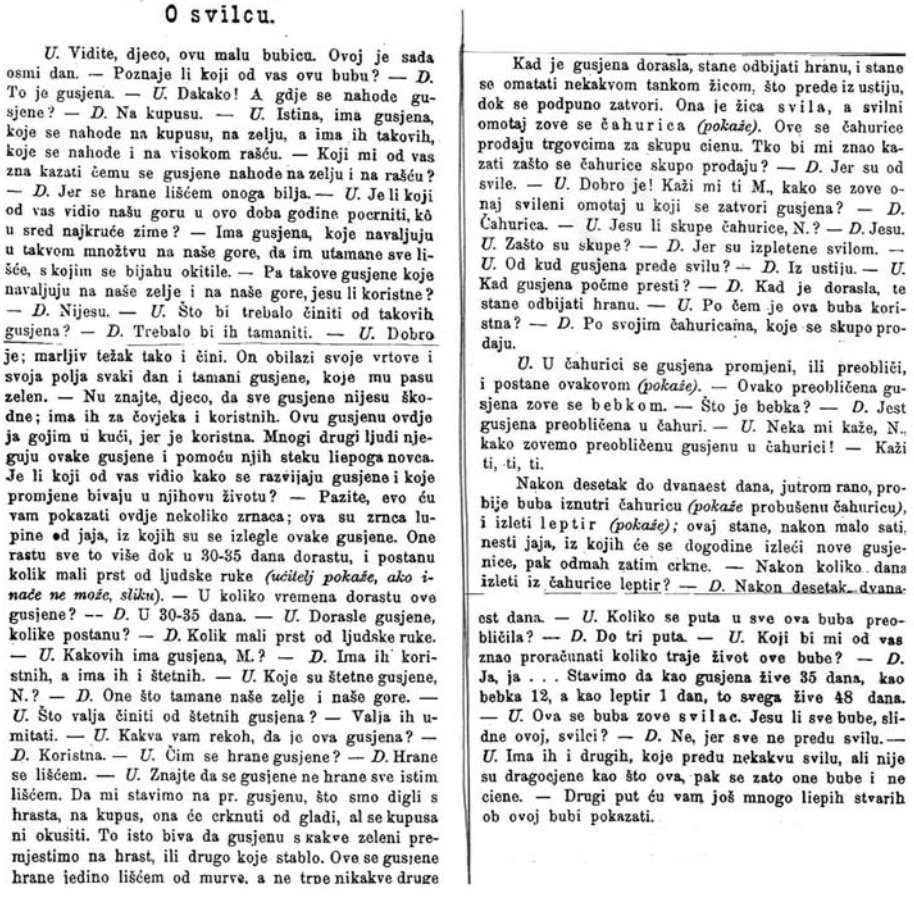
Kroz sve brojeve časopisa daju se upute učiteljima kako artikulirati nastavni sat s posebnim napomenama o važnosti uvažavanja razlika, individualnom pristupu svakom učeniku, te o tome kako ih osposobiti za učenje nakon nastave, a ne samo kako ih podučiti za ocjenu. Časopis je, kao što je već rečeno, služio kao priručnik učiteljima u radu. U prvom broju, str. 31, Andrija Čurčić govori o važnosti zorne obuke: *Obzirom na raznovrsna zrijena zadaća je škole da zornom obukom cjelokupno biće učenikovo ne samo u intelektulanom, već i u svakom duševnom pogledu razvija i unapređuje.* Citira Basaričeka, koji ističe da je svaki sat nova kreacija, dakle *pojedini dijelovi sata mogu se prilagoditi slučaju.* Također navodi *da je svrha zorne obuke da razjasni, nadopuni i ispravi one predogbe, što su ih učenici pribavili prije, nego su počeli ići u školu, te da ih prema potrebi raširi i popuni novim predogbama.*

Andrija Čurčić u četvrtoj godini izlaska časopisa navodi da je važno djeci donijeti prirodnu stvar koji se obrađuje (npr. voće), a ako nema prirodnog, onda predmet koji na kraju možemo zamijeniti slikom. Sve to zornije predočava djeci ono što im želimo objasniti. Citira se Komenski – njegovo djelo *Orbis pictus* (str. 70, br. 9/1987): *Realnim zrijenjem, a ne verbalnim opisivanjem stvari mora obuka započinjati. Iz takova zrijenja razvija se čvrsto znanje. Ne sjene stvari već stvari same, koje djeluju na osjetila i maštu imaju se djeci predočiti. Ljudi se moraju koliko je samo više moguće priučavati, da mudrost ne crpe iz knjiga, već iz promatranja neba i zemlje.* Koristi se princip postupnosti: od lakšem – težem, od poznatog – nepoznatom, od jednostavnog – složenom, od konkretnog – ka apstraktnom. Napominje da bi zornu obuku trebalo "zasladiti" zgodnim pjesmicama, čime sat postaje dinamičan, bogat raznovrsnim sadržajima, a djeca uče na takav način da razvijaju svoju kreativnost. Kreativnost je vječno aktualna tema, a korelacija (kao što se ovdje ističe priroda i glazbeni) s drugim odgojno-obrazovnim sadržajima čini nastavu bogatijom, interesantnijom, a mogućnosti inovacija i kreacija su nepregledne, pogotovo ako su djeca aktivni sudionici u tome, a ne samo pasivni promatrači školske ploče i udžbenika. Isto tako, u takvim nastavnim satovima nema ograničenja vremena, već se uči kroz raznovrsne aktivnosti dok za to postoji interes. Ovo je svakako prihvatljivo u nižim razredima, jer djeca borave u istom prostoru s istom učiteljicom, pa te mogućnosti treba iskoristiti.

U rubrici *Predavanja* daju se primjeri priprava za školski sat po nastavnim jedinicama. Ova rubrika obiluje nizom priprava za školski sat. - upute učiteljima, kako obraditi neprelazne glagole, pojam višeimenog broja, množenje običnih razlomaka, kako se uči obični razlomak s cijelim brojem. Teme ove rubrike između ostalih su: *Četiri temeljna računa s običnim slomcima, Pojam samostavnika, Pojam pridavnika, Pojam trajućih i minućih glagola, Razširena izreka, Pojam poredanja riječi u izreci, Tri poglavita vremena pokaznoga načina, Pojam zaimena, Pojam samostavnika, o kamatnom računu, Množenje običnijeh slomaka, Vrijuća voda i para, O stablu, O svilcu. U trećoj godini, Red i vrst pjesmica za pučku školu, O slogu, Pismeni zadaci, Uporabne vježbe, O slogu, Iz jezika (raširena izreka, tri poglavita vremena pokaznoga načina, pojam zaimena, pojam samostavnika), iz računice (trajno sastavljeno pravilo, o kamatnom računu, množenje običnih slomaka), iz prirodopisa (vrijeme, pojmovi o orjentiranju, vruća voda i para, o stablu, o svilcu, pčela).*

Pri obradi tema iz prirodopisa predviđen je za drugi sat ponavljanja odlazak u školski vrt, gdje su učenici sadili povrće, te gajili pčele i dudov svilac[21]. U školskom vrtu učenici su provodili slobodno vrijeme nakon nastave. Sadili su povrće, uzgajali pčele i dudov svilac. Priprave za školski sat bile su temeljito predstavljene u svim brojevima časopisa. Davale su se upute što pitati djecu, artikulacija sata od motivacijskog uvodnog dijela, do završnog dijela sata koji je obično završavao najavom za slijedeći sat.

[21] Svilac se inače dijelio besplatno od strane Ministarstva i njegovim uzgojem su se bavili i učenici i učitelji Arbanaške škole.

b) **Iz prirodopisa.**

O svilcu.

U. Vidite, djeco, ovu malu bubicu. Ovoj je sada osmi dan. — Poznaje li koji od vas ovu bubu? — *D.* To je gusjena. — *U.* Dakako! A gdje se nahode gusjene? — *D.* Na kupusu. — *U.* Istina, ima gusjena, koje se nahode na kupusu, na zelju, a ima ih takovih, koje se nahode i na visokom rašću. — Koji mi od vas zna kazati čemu se gusjene nahode na zelju i na rašću? — *D.* Jer se hrane lišćem onoga bilja. — *U.* Je li koji od vas vidio našu goru u ovo doba godine pocrniti, kô u sred najkruće zime? — Ima gusjena, koje navaljuju u takvom množtvu na naše gore, da im utamane sve lišće, s kojim se bijahu okitile. — Pa takove gusjene koje navaljuju na naše zelje i na naše gore, jesu li koristne? — *D.* Nijesu. — *U.* Što bi trebalo činiti od takovih gusjena? — *D.* Trebalo bi ih tamaniti. — *U.* Dobro je; marljiv težak tako i čini. On obilazi svoje vrtove i svoja polja svaki dan i tamani gusjene, koje mu pasu zelen. — Nu znajte, djeco, da sve gusjene nijesu škodne; ima ih za čovjeka i koristnih. Ovu gusjenu ovdje ja gojim u kući, jer je koristna. Mnogi drugi ljudi njeguju ovake gusjene i pomoću njih steku liepoga novca. Je li koji od vas vidio kako se razvijaju gusjene i koje promjene bivaju u njihovu životu? — Pazite, evo ću vam pokazati ovdje nekoliko zrnaca; ova su zrnca lupine od jaja, iz kojih su se izlegle ovake gusjene. One rastu sve to više dok u 30-35 dana dorastu, i postanu kolik mali prst od ljudske ruke *(učitelj pokaže, ako inače ne može, sliku)*. — U koliko vremena dorastu ove gusjene? — *D.* U 30-35 dana. — *U.* Dorasle gusjene, kolike postanu? — *D.* Kolik mali prst od ljudske ruke. — *U.* Kakovih ima gusjena, M.? — *D.* Ima ih koristnih, a ima ih i štetnih. — *U.* Koje su štetne gusjene, N.? — *D.* One što tamane naše zelje i naše gore. — *U.* Što valja činiti od štetnih gusjena? — Valja ih umitati. — *U.* Kakva vam rekoh, da je ova gusjena? — *D.* Koristna. — *U.* Čim se hrane gusjene? — *D.* Hrane se lišćem. — *U.* Znajte da se gusjene ne hrane sve istim lišćem. Da mi stavimo na pr. gusjenu, što smo digli s hrasta, na kupus, ona će crknuti od gladi, al se kupusa ni okusiti. To isto biva da gusjenu s kakve zeleni premjestimo na hrast, ili drugo koje stablo. Ove se gusjene hrane jedino lišćem od murve, a ne trpe nikakve druge

Kad je gusjena dorasla, stane odbijati hranu, i stane se omatati nekakvom tankom žicom, što prede iz ustiju, dok se podpuno zatvori. Ona je žica svila, a svilni omotaj zove se čahurica *(pokaže)*. Ove se čahurice prodaju trgovcima za skupu cienu. Tko bi mi znao kazati zašto se čahurice skupo prodaju? — *D.* Jer su od svile. — *U.* Dobro je! Kaži mi ti M., kako se zove onaj svileni omotaj u koji se zatvori gusjena? — *D.* Čahurica. — *U.* Jesu li skupe čahurice, N.? — *D.* Jesu. *U.* Zašto su skupe? — *D.* Jer su izpletene svilom. — *U.* Od kud gusjena prede svilu? — *D.* Iz ustiju. — *U.* Kad gusjena počme presti? — *D.* Kad je dorasla, te stane odbijati hranu. — *U.* Po čem je ova buba koristna? — *D.* Po svojim čahuricama, koje se skupo prodaju.

U. U čahurici se gusjena promjeni, ili preobliči, i postane ovakovom *(pokaže)*. — Ovako preobličena gusjena zove se bebkom. — Što je bebka? — *D.* Jest gusjena preobličena u čahuri. — *U.* Neka mi kaže, N., kako zovemo preobličenu gusjenu u čahurici! — Kaži ti, ti, ti.

Nakon desetak do dvanaest dana, jutrom rano, probije buba iznutri čahuricu *(pokaže* probušenu čahuricu*)*, i izleti leptir *(pokaže)*; ovaj stane, nakon malo sati, nesti jaja, iz kojih će se dogodine izleći nove gusjenice, pak odmah zatim crkne. — Nakon koliko dana izleti iz čahurice leptir? — *D.* Nakon desetak dvanaest dana. — *U.* Koliko se puta u sve ova buba preobličila? — *D.* Do tri puta. — *U.* Koji bi mi od vas znao proračunati koliko traje život ove bube? — *D.* Ja, ja . . . Stavimo da kao gusjena žive 35 dana, kao bebka 12, a kao leptir 1 dan, to svega žive 48 dana. — *U.* Ova se buba zove svilac. Jesu li sve bube, slidne ovoj, svilci? — *D.* Ne, jer sve ne predu svilu. — *U.* Ima ih i drugih, koje predu nekakvu svilu, ali nije su dragocjene kao što ova, pak se zato one bube i ne ciene. — Drugi put ću vam još mnogo liepih stvarih ob ovoj bubi pokazati.

Slika 2. Primjer obrade nastavnog sata iz prirodopisa

Kada govorimo o načelima metodike neizostavno je spomenuti kako su učitelji toga vremena naglašavali individualni pristup svakom djetetu, pa Petar Lorini u člancima petog godišta izlaženja časopisa ističe da većina učitelja obučava i odgaja sve kao jednoga, čime nastava nije učinkovita za svakoga. Naglašava da se učitelj svakako treba drugačije odnositi prema djetetu koji je melankolične naravi, nego prema živoj djeci. Osim toga, neka djeca vrlo brzo shvaćaju ono što im se objašnjava i po njima se učitelj ne bi smio ravnati, jer mnogoj djeci treba više puta ponoviti izneseno, a ako treba i ponoviti cijeli sat. Učitelj mora dobro proučavati dijete. Odgoj je, svakako, glavna zadaća učitelja, a u odgoju je tek prvi, ali i najveći korak čovječanstva. Ne treba biti nesretan ako nije baš sve postignuto što je očekivao jer, kako kaže S. Ilijić (jedan od

vanjskih suradnika časopisa): Nek se prepolovi sve ono o čemu se podučavju djeca i mladići, ali neka tu polovicu skroz razume, budući će naraštaj biti, za dva puta snažniji duševno i tjelesno. Učitelji, autori rubrika govore o tome kako se učenike treba rasteretiti suvišnih sadržaja. Dakle, osposobljavati učenike da kroz život uče sami, permanentno, a ne samo za ocjenu. Ne naglašavati učenje napamet, već s razumijevanjem. Tako stoji u časopisu da Prekomjerni odgoj mehaničkog pamćenja, jer nije mogao donijeti korisnijih plodova, nije se mogao ni mnogo održati. Prosto pamćenje ne smije obuzeti cijelu učioničku djelatnost, jer učionica ne može učiti samo gole riječi i mrtve knjige, nego sistematičnom obukom i svestranim odgojem težiti u harmoničnom razvitku cijeloga čovjeka. Treba se posvetiti i moralnom radu, a ne ga prepustiti obitelji. Istina je temelj značajnosti, ne smijemo poreći što smo jučer radili, niti biti puno strogi, to djecu tjera u laž (str. 117, br. 5/1885).

U nedostatku stručne literature i brojnih drugih izvora znanja koje danas koristimo u nastavi, časopis je učiteljima bio od iznimne koristi, jer su primjeri obrade pojedinih nastavnih jedinica bili temeljito isplanirani od uvodnog motivacijskog dijela do završnog dijela sata.

Zaključak

Učiteljska škola u Arbanasima djelovala je od 1866. do 1921. godine. Imala je povijesno značenje i velik utjecaj na razvitak školstva i narodne prosvjete u Dalmaciji. Utjecala je na razvitak pedagoškog tiska, kao i na populariziranje naprednih pedagoških ideja među učiteljima. U sklopu škole djelovala je učiteljska knjižnica, a o najnovijim knjigama i priručnicima koji su pristigli redovito se izvještavalo u stalnoj rubrici časopisa *Zora*, koji su pokrenuli Vicko Danilo i Miho Zglav, učitelji škole u Arbanasima. Imajući na umu da su stalni urednici pojedinih rubrika bili učitelji škole, možemo reći da je suvremeni pristup brojnim temama iz područja pedagogije dokaz predanosti tadašnjih učitelja svom pozivu. Na okrenutost budućnosti i težnju za stručnim usavršavanjem, polazeći od potreba učenika kako bi se stekle kompetencije neophodne za rad u suvremenoj školi, ukazuje i sam odabir tema u časopisu. Riječ je tu o važnosti obiteljskog odgoja, važnosti suradnje učitelja i roditelja, cjeloživotnom učenju, praćenju pedagoške literature, važnosti tjelesnog odgoja, odgoja u skladu s prirodom, zornom poučavanju (projektna i istraživačka nastava), školskim vrtovima kao mjestu aktivnog odmora i provođenja slobodnog vremena, kompetencijama učitelja, kako stručnim, tako i socijalnim, uvažavanju razlika, potrebi izobrazbe odraslih, uočava se i važnost predškolskog odgoja, te igre kao osnovne aktivnosti djeteta predškolske dobi.

Za razvoj hrvatske pedagogije, uz mnoge druge časopise i objavljene radove, *Zora* je dala veliki doprinos. Podizala je strukovnu kakvoću rada dalmatinskih učitelja, unaprjeđivala staleško svijest i interes, te ponarođivala dalmatinske škole. Iako je časopis prestalo izlaziti nakon siječnja 1889., učitelji koji su ga uređivali i bili suradnici svojim prilozima ili kao autori pojedinih rubrika, javljaju se u gotovo svim zadarskim novinama i časopisima toga vremena. Možemo zaključiti da su učitelji Arbanaške škole

uvelike pridonijeli razvoju suvremene pedagoške misli toga vremena, te bili aktivni sudionici političkog i kulturnog života. Cjelokupan odgojni rad učitelja bio je usmjeren na razvijanje onih osobina koje trebaju biti svojstvene dobrom učitelju i pravom čovjeku, ali i vjeri u ciljeve Narodnog preporoda u ljubavi prema svom narodu i jeziku. Naime, dolaskom Italije na vlast 1920. godine nijedan učitelj nije htio ostati i predavati na talijanskom jeziku. Raspršili su se po drugim dijelovima Hrvatske, i to je bio kraj djelovanja učiteljske škole u Arbanasima.

Učitelji ove škole još su od prvih dana djelovanja ulagali izniman napor da bi pridonijeli višem pedagoškom standardu, kako u svojoj izobrazbi, tako i izobrazbi učenika, a časopis koji su izdavali najbolje tome svjedoči.

LITERATURA

1. Foretić, D. i sur., ur. (1956) *Učiteljska škola Zadar 1866-1956*. Zadar: Odbor za proslavu 90-godišnjice Učiteljske škole u Zadru.
2. Bacalja, R. (1997) Učitelji – suradnici u zadarskoj periodici krajem 19. i početkom 20. stoljeća. U: Derossi, Z. i J., ur. *Ilirski preparandij u Arbanasima*. Zadar: Gimnazija Jurja Barakovića.
3. Jerolimov, P. (1997) Pedagoške novine i časopisi Učiteljske škole u Arbanasima. U: Derossi, Z. i J., ur. *Ilirski preparandij u Arbanasima*. Zadar: Gimnazija Jurja Barakovića.
4. Maštrović, V. (1954) *Jadertina Croatica. II dio. Časopisi i novine.* Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
5. Obad, M. (1997) Učiteljska škola u Zadru 1886.-1921. U: Derossi, Z. i J., ur. *Ilirski preparandij u Arbanasima*. Zadar: Gimnazija Jurja Barakovića.
6. Radeka, I. (1997): Stjepan Buzolić – Prvi upravitelj i učitelj Učiteljske škole u Zadru. U: Derossi, Z. i J., ur. *Ilirski preparandij u Arbanasima*. Zadar: Gimnazija Jurja Barakovića.
7. Vrandečić, J. (2002) *Dalmatinski autonomistički pokret u 19. stoljeću*. Zagreb: Dom i svijet.
8. *Zora* – pedagoški časopis (94 broja od 1. 1. 1884. do 30. 1. 1889.) s prilogom *Zora – list za zabavu i pouku* (broj 1 od 12. 1. 1886., br. 2 od 31. 1. 1886., dvobroj 3-4 od 28. 2. 1886., dvobroj 5-6 od 31. ožujka 1886., dvobroj 7-8 od 15. 4. 1886. i dvobroj 9-10 od 30. 5. 1886.

Smiljana Zrilić, Katarina Ivon and
Slavica Vrsaljko, Zadar

(Summary)

CONTRIBUTION OF THE PEDAGOGICAL MAGAZINE *ZORA* (1884 – 1889) TO THE PROFESSIONAL TRAINING OF TEACHERS

The paper presents the magazine *Zora*, the first pedagogical magazine in Dalmatia published by the Teacher School in Arbanasi between 1884 and 1889. These were the years of Croatian language bloom with printing of newspapers and magazines, and Dalmatia was one of our first provinces in this respect. At the time, they printed over 200 newspapers and magazines and half of them were in Croatian. In the 19th century, Zadar was not only the political center, but also the most important cultural center of Dalmatia. Zadar was right behind Zagreb in the number of published periodicals. The significance of *Zora* was reflected in the selection of the latest topics relating to education and it provided great assistance to the professional training of teachers at the time. This paper highlights some of the most interesting pedagogical topics contemplated in *Zora's* permanent sections, with a special review of them from the present perspective. Numerous topics in pedagogy, teaching methods and psychology and examples of school class management characterize the magazine as a sort of a manual for teachers and as help to parents in their school and home education, aiming to spread and inform about the then contemporary science and general cultural achievements. It was already clear that education for the teacher profession required professional training and lifelong learning – in absence of literature, this magazine was exceptionally significant. This was primarily due to a modern approach to numerous topics relating to the interaction of all stakeholders in the educational process, focusing on the relationships between teachers and students and teachers and their parents.

Key words: *Zora* (magazine), Teacher School (Arbanasi), pedagogical magazines, teachers' professional training, history of education, Dalmatia